

TURIZAM ZASNOVAN NA BAŠTINI: IDEOLOŠKI PROCESI I IMPLIKACIJE

Miloš Ničić*

Centar za Studije kulture, Fakultet političkih nauka u Beogradu, Jove Ilića 165, Beograd, Srbija

Apstrakt:

Turizam zasnovan na baštini predstavlja jedan od najznačajnijih tipova turizma posebnih interesovanja, fenomen koji za sobom nosi kompleksne finansijske i kulturološke posledice. Uzimajući kao početnu tačku ove vrste turizma višeznačan pojam baštine i vezu ovog pojma sa prošlošću, u radu se razmatraju mehanizmi nastanka i nestanka baštine putem teorijskih postavki ideologije i ideoloških aparata Luja Altisera. Definišući baštinu kao dinamičan proces, umesto kao ograničen set artefakata, prostora i rituala, promovise se polimorfna priroda baštine i kritički se sagledavaju stavovi o ograničenosti turističkih resursa zasnovanih na baštini. Razmatraju se postojeći empirijski rezultati istraživanja percepcije ovih resursa i posledice ponuđenog teorijskog modela na obe strane turističke privrede – ponudu i tražnju.

Ključne reči:

ideologija,
baština,
turizam,
ponuda/tražnja.

1. UVOD

*Strah i jama zadesi nas,
pustošenje i zatiranje (Plać Jeremijin 3:47)*

Tokom februara 2015. godine svet su obišli snimci fizičkog uništavanja eksponata muzeja u iračkom gradu Mosulu. U pitanju je, kako se u saopštenjima koja su pratila video-snimak navodi, „uništenje neprocenjivih artefakata, starih više hiljada godina“ (Guardian, 26/2/2015) - statua preživelih iz akademskog i asirskog carstva. Na snimcima se jasno vide lica koja, veoma prilježno i predano, uz upotrebu različitog modernog alata obaraju, lome i razbijaju predmete unutar i izvan zgrade muzeja. Počinioci su, navodno, pripadnici ID-e (Islamska država), čiji predstavnik u obraćanju kameri tokom snimka tvrdi:

„Ove statue i idoli, ovi artefakti, ukoliko je bog naredio njihovo nestajanje, oni postaju bezvredni za nas, čak i ako su vredni milijarde dolara“. (ibid)¹

Ista osoba je tokom obraćanja kameri osudila asirska i akademska društva kao mnogobožačka, te zbog neophodnog suzbijanja idolatrije opravdala uništavanje sadržaja muzeja i njegove okoline. Posebno je neprijatno posmatranje uništenja statue asirskog zaštitničkog božanstva Šedu (Lamasu) - krilatog bika kome pripadnik ID-e električnim alatom uklanja reljef lica. Iako način izveštavanja i medijsko komentarisanje samih događaja zaslužuje posebnu kritičku obradu, ovaj rad se neće baviti analizom medijskih tekstova. Našu pažnju zaokuplja činjenica da su mnogi artefakti muzejskog karaktera uništeni, uz jasno predočene razloge.

Nekoliko meseci nakon nemilih događaja u Mosulu, pripadnici ID-e su objavili snimak uništenja poznatog hrama

Ba'al Šamem, 2000 godina starog hrama u antičkom gradu Palmira u današnjoj Siriji (Guardian, 2015). Palmira „uživa“ status UNESCO-ove svetske baštine od 1980. godine i trenutno se nalazi na njenoj listi ugrožene baštine². Subjektima ugrožene baštine određen je takav status jer im je opstanak u opasnosti od rata, nebrige, neplanskog razvoja okruženja i drugih faktora. Cilj uspostavljanja ove podkategorije svetske baštine je da se „ugroženom području omogući međunarodna pomoć da bi se opasnost uklonila“ (Krivošejev: 2014, 46). Generalna direktorka organizacije UNESCO čvrsto je osudila uništenje hrama i dodala da je u pitanju „veliki gubitak za sirijski narod i čovečanstvo“ (UNESCO, 2015). Navedenom sirijskom narodu i celom čovečanstvu ostaje da vidi da li će i u kom obimu doći do navedene međunarodne pomoći kako bi se opasnost uklonila, naročito imajući u vidu stav Ljiljane Gavrilović (2010: 45) da je „ideja da će se bilo šta zaštititi zauvek uvođenjem na listu zaštićenog nasleđa potpuno besmislena, jer se – uprkos svim birokratskim naporima – život ne može zaustaviti“.

Mnogobrojni su i dobro poznati i drugi primeri namernih oštećivanja i uništenja svetske, regionalne i lokalne baštine³. No, osim što smo (nemi) svedoci uništenja i nestajanja mnogobrojne baštine, moramo se upitati zašto do toga dolazi. Na koji način i usled kakvih mehanizama je jedan objekat predmet „zaštite“ agencije Ujedinjenih nacija i u isto vreme na listi za fizičko uništenje kod nekih drugih organizacija i konačno – kakve su posledice ovakvih mehanizama na turističku privredu i upravljanje kulturnim resursima u turizmu?

2 Više informacija o Palmiri dostupno je na veb sajtu <http://whc.unesco.org/en/list/23>

3 Literatura o uništavanju nasleđa je mnogobrojna, vidi: Bauer (2015), Lawler (2015), Riedlmayer (2008), Holtrof (2006), O'Keefe (2004), Meskell (2002), Manhart (2001), Brodie, Doole, Renfrew (2001), Chapman (1994).

1 Više detalja o rušilačkom pohodu na muzej u Mosulu dostupno je na: <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/26/isis-fighters-destroy-ancient-artefacts-mosul-museum-iraq>

Kako nastaje baština

Turizam zasnovan na baštini⁴ je svakako jedan od najznačajnijih tipova turizma posebnih interesovanja. U njemu godišnje učestvuju milioni turista, koji za sobom ostavljaju kompleksne

finansijske i kulturološke posledice, te je stoga razumljivo postojanje mnoštva definicija ovog pojma, u zavisnosti od perspektive istraživanja (Apostolakis, 2003; Garrold & Fyall, 2001; Poria, Butler & Airey, 2001; Richards, 1996, 2005). U središtu ovog pregnantnog fenomena nalazi se višeznačan pojam baštine, te je za iznalaženje odgovora na pitanja postavljena u uvodu neophodno osvrnuti se na njegovu (ne)stalnu prirodu i različita polja u kojima se ovaj pojam prepoznaje.

Bilo da je definisan kao „bilo šta što neko želi da sačuva ili sakupi i prepusti budućim generacijama“ (Howard, 2003: 6), „savremena upotreba prošlosti“ (Ashworth, 2003: 80) ili kao nasleđe koje se prenosi na sadašnje i buduće generacije (Timothy & Boyd, 2003), jasno je da centralno mesto pri razumevanju pojma baštine zauzima prošlost i njegova upotreba. Veze između prošlosti, istorije i nasleđa su brojne, zalaze u polja mnogih savremenih naučnih i praktičnih disciplina i svakako prevazilaze okvire ovog rada. Uprkos tome, neophodno je naglasiti da su navedene veze uvek veoma politične (Hall, 1997), nikada čvrsto utvrđene i podložne su različitim interpretacijama – kao što Smith (2006: 11) tvrdi da je „baština u krajnjoj instanci kulturna praksa, uključena u konstrukciju i regulaciju različitih vrednosti i razumevanja“.

Mnogi autori (Smith, 2006; Timothy & Boyd, 2003; Walsh, 1992) smatraju da je baština način distorzije prošlosti selekcijom – određeni sadržaji iz prošlosti su predstavljeni u savremenosti, dok su mnogi drugi ostavljeni u istorijskom mraku. Zagovornici jačih konstruktivističkih pozicija tvrde da je baština „izokretanje prošlosti“ koja promovise „fantazije sveta koji nikada nije postojao“ (Hewison, 1987:10), da je u pitanju „manipulacija čiji se cilj nalazi u sadašnjici“ (Lowenthal, 1998: 102-3), kao nešto hotimično izmišljeno tokom modernosti (Hobsbawm & Ranger, 1983) ili „ono što će nas prikazati u povoljnom svetlu“ (Todorova, 2006: 24)⁵. Bilo da je reč o komodifikaciji prošlosti ili namernoj upotrebi njenih određenih delova, sistem baštine nikada nije jednoznačan u načinu na koji odabira sadržaj iz širokog zdenca prošlosti. „Imenovanjem određujemo granice i svojstva onoga što imenujemo“ (Gavrilović, 2010: 41), pa tako i kulturo nasleđe biva reinterpetirano u zavisnosti od aktuelnih interesa (Gavrilović, 2009).

Krivošejev (2014: 37) definišući pojam baštine, posebno ističe da je baština „sve što je vredno pažnje i sećanja“; odnosno „sve što je preuzeto od prethodnih generacija, a što je vredno čuvanja i prenošenja na naredne generacije“. Iz ove, ali i mnogih drugih ovde navedenih pokušaja fiksiranja pojma baštine, postaje jasno da se određeni, ali ne i svi

sadržaji iz prošlosti „uzdižu“ na nivo baštine (u turističkom smislu komodifikuju na način da se njim može upravljati kao integralnim delom turističke ponude destinacije). Ova činjenica upućuje na otvorena pitanja o prirodi mehanizama i okolnostima koje utiču na ove procese „uzdizanja“, odnosno na načine na koji određeni sadržaji stiču, održavaju i gube status baštine; drugim rečima kako se resursi označavaju kao baština u različitim kulturama (Timothy & Boyd, 2006). Iz navedenog sledi da ni jedan sadržaj (objekat, proces ili prostor) nije obeležen statusom baštine u sebi i po sebi, te će stoga biti ukazano na polimorfnu i nestalnu prirodu baštine, te posledično na neograničenost resursa turizma zasnovanog na baštini.

Nakon navedenih preliminarnih pogleda o nestabilnom karakteru baštine, predlaže se produblivanje znanja o ovom pojmu sa sociokonstruktivističkog stanovišta (Hewison, 1987; Ashworth & Larkham, 1994; Moscardo, 2001; Poria, Butler & Airey, 2001), naročito kada se uzmu u obzir motivi koji utiču na putnike da uzmu učešća u turizmu zasnovanom na baštini, među kojima su „nostalgija, društveno odvajanje (distinction) i autentičnost“ (Apostolakis, 2003: 800)⁶.

Značenje se ne nalazi u sadržaju kao takvom, već je određeno okolnostima koje ga okružuju, a koja su često i sama nestabilnog karaktera – „vrednost nije u samom objektu, već u stavovima koji se o objektu izriču“ (Appadurai, 1986: 3).

Kako navodi Frost (2006) sistem baštine ne uključuje samo *šta* iz prošlosti, već *ko* iz sadašnjosti. Drugim rečima, mi smo ti koji biraju da očuvaju, naglase i predstave, ali i zanemare ili zaklone određene aspekte prošlosti. U pitanju je ljudski faktor koji zauzima centralno mesto pri procesima preuzimanja određenih artefakata, procesa ili prostora iz prošlosti i „uzdizanja“ istih na nivo baštine, te konsekventnog pridavanja posebne „pažnje“ takvom sadržaju i neminovnoj komodifikaciji. Mi smo, dakle, ti koji konstruišemo i kontrolišemo sistem baštine. Međutim, kako bi bili pruženi odgovori na pitanja iz uvoda, neophodno je detaljnije analizirati ko smo to *mi* i na koji način dolazi do nastanka baštine.

Frost (2006) svakako upućuje u dobrom pravcu kada navodi da je zajednica odgovor na navedeno pitanje – malo šta izmiče silama koje društvo oblikuje – no ukoliko bismo tu zastali, zastali bismo na samim počecima procesa označavanja. Teorija ideologije i ideoloških državnih aparata francuskog filozofa Luja Alitiseru čini se posebno korisnom za okvire odgovaranja na ovde postavljena pitanja.

Pojam ideologije kako ga je definisao Althusser (1971) pretpostavlja ideju sveprisutne društvene prizme kroz koju se svet posmatra i u njemu učestvuje. Ideologija je „organski“ deo društva, ne lažna svest i predstavlja kombinaciju pogleda na svet (*Weltanschauung*), verovanja, motivacija i delovanja. Bazirajući se na čvrsto struktuiranoj ideji ideologije, Alitiser pretpostavlja da individue postaju subjekti u interakciji sa silama dominantne ideologije. Za postojeće potrebe sagledavanja mehanizama konstrukcije sistema nasleđa, najvažniji aspekt ove teorije je da ideologija formira stanovišta sa kojih ljudi doživljavaju svet oko sebe. To čini, tvrdi Alitiser, uz pomoć delovanja „ideoloških aparata države“ – prvenstveno religijskih, obrazovnih, pravnih, porodičnih, komunikacijskih i kulturnih ideoloških aparata. Preklapanje navedene teorije i procesa nastanka sistema baštine nalazi se u praksama ideologije i ovih „aparata“ u

4 Engleski termin „heritage“ autor prevodi srpskim „baština“. O etimološkim, filozofskim, teorijskim, rodnim i drugim aspektima termina i pojma baštine, vidi: Popadić, M. 2010a, 2010b; Gavrilović, 2009, 2010; Šastel, 1988.

5 „Iz prosvetiteljske perspective, vrlo je selektivan fond onoga što treba sačuvati kao baštinu upućenih umova: on se ograničava na ono što se odnosi na „neo-klasicizam“ i što učvršćuje njegovu dogmu. Bio je potreban opšti lom 1789-1795. pa da se na brzinu stvore nova poimanja i da bezumna, besna i strastvena rušenja simbola iznedre na drugoj strain nove privrženosti!“ Šastel, 1988: 712.

6 O ovim, ali i drugim motivima vidi: Hewison, 1987; Bourdieu, 1984; Moscardo, 2001; Thorne, 1999.

dodeljivanju karaktera baštine određenim artefaktima, procesima ili prostorima iz prošlosti.

Iako je navedena teorijska baza široko i do određene mere opravdano osporavana (Hall, 1985; Žižek, 2012; Đorđević, 2009), ovakav okvir ipak najviše odgovara razumevanju procesa konstrukcije baštine. No, od ključne je važnosti naglasiti neophodno distanciranje od altiserovske vizije hegemon, zasnovane na klasnoj strukturi društva. Hegemon, dominantna klasa ili bilo koji naziv koji odaberemo nije danas jasno uočljiv, prvenstveno zato što se dinamika društva ne percipira više kao dinamika između dve klase (Williams, 1958; Laclau & Mouffe, 1985). Stoga, identifikovanje hegemonne pozicije, sa koje se „aparati“ napajaju značenjem, takođe se izmenilo. Kultura je prostor u kojem je društvena dinamika uočljiva i arena u kojoj se javljaju pozicije pristanaka i otpora (Hall, 1981). Altiserova teorija prevazilazi binarne odnose pozitivnog i negativnog – ideologija se nalazi iza sfere vrednosnih sudova i bilo bi pogrešno postaviti delovanje ideologije kao poželjno ili nepoželjno. U pitanju je sveprisutna struktura, matrica koja postoji nezavisno od prirode hegemon i njegove promene u vremenu i prostoru. Kombinacije vrednosti koje se putem ideološke prizme konstituišu i prenose menjaju se paralelno sa promenama na hegemonnoj poziciji, ali struktura ideologije ostaje. Upravo je ovaj karakter ideologije ključan za razumevanje principa po kojim određeni sadržaju dobijaju i gube karakter baštine.

2. REZULTATI I DISKUSIJA

Ideologija i sistem ponude resursa zasnovanih na baštini

Strukturalistički karakter ideologije figurira kao spojnica koja objedinjuje ovu teorijsku bazu sa polisemičnim pojmom baštine i otvara mogućnost kritičkog polemisanja sa stavom da su „resursi vezani za sistem baštine ograničeni“ (Chhabra, 2010: x). Ovakva tvrdnja nije u skladu sa mnogim stavovima ovde prezentovanim, te bi uputno bilo da predložiti njenu opoziciju – da su resursi vezani za sistem baštine neograničeni.

Pri razmatranjima načina „obeležavanja“ resursa karakterom baštine, teorijski je naglašeno da taj resurs u suštini može biti bezmalo bilo šta; „baština je sve“ (Hewison, 1987: 32). Ono što presudno utiče na obeležavanje resursa kao baštine jeste dominantna ideologija. Kao ilustraciju, mora se u obzir rastući trend sadržaja vezanog za baštinu do skoro obespravljenih grupa (Marcshall, 2008)⁷ ili promena sa grandioznih na vernakularne narative i baštine svakodnevnice (Frost, 2006)⁸. Pri proceni nematerijalne baštine, moraju se uzeti u obzir načini konstrukcije tradicije usled savremenih potreba (Hobsbawm & Ranger, 1983).

S druge strane, pored nestanka mnogih sadržaja sa početka teksta koji su bili smatrani svetskom baštinom i posledičnog de-facto prestanka postojanja njihove uloge u turizmu kao sastavnog dela kulturne ponude destina-

cije, trebalo bi napomenuti da, iako dominantno, fizičko uništenje nije jedini način prestanka baštinskog karaktera određenog artefakta, prostora ili procesa, odnosno resursa turističke destinacije. Do promena u ikonosferi dolazi i van ratnih stanja i mnogi se sadržaji skidaju sa stalnih postavki (ukoliko je to fizički moguće ili ne sačinjavaju više sastavni deo seta kulturnih resursa destinacije) jer je došlo do promena na ideološkom spektru⁹. Ilustracije ovakvih teorijskih pretpostavki i navedenih procesa su mnogobrojne, a autoru je posebno bliska sudbina monumentalnih spomenika Revolucije i NOB na prostoru bivše Jugoslavije.

Velelepni spomenici koji su prvenstveno označavali mesta značajnih borbi partizanskih snaga tokom Drugog svetskog rata osmišljavani su, građeni i često korišćeni od strane jugoslovenskog samoupravnog socijalizma. Njihov likovni izraz bio je umnogome ideološki uslovljen (Merenik, 2010; Manojlović Pintar, 2005, 2008). Dublja istraživanja u život ovih spomenika sugerisu da su oni oslikavali nova „sveta mesta“ tada dominantne ideologije, kao i da su delovali kao emiteri revolucionarnog duha (Burghardt & Kirn, 2012). Ovi spomenici imali su izražen scenografski karakter i predstavljali su prostor na kojem su održavane mnoge ideološki inspirisane svetkovine i priredbe (ibid). Dolina heroja u nacionalnom parku Sutjeska u današnjoj Bosni i Hercegovini memorijalni je kompleks posvećen bici na Sutjesci i mesto postavljanja monumentalnog spomenika Miodraga Živkovića, posvećenog palim partizanskim borcima. Krajem osamdesetih godina XX veka ovaj Nacionalni park ostvarivao je godišnje bezmalo 100.000 noćenja, a 2007. – tek 6000 (Novosti, 2008)¹⁰. Promena dominantne ideologije tokom poslednje decenije XX veka na prostoru bivše Jugoslavije uslovlila je i promene u životu ovih spomenika i njihovom *de facto* statusu baštine i kulturnom resursu značajnom za razvoj turizma.

Ideja o baštini kao zajedničkom nasleđu vrednom očuvanja i upotrebe (bilo u turističke, identitetske ili bilo koje druge svrhe) veoma je nestabilna i nestalna, te se konsekvantno nameće da se i komodifikacija određenih sadržaja iz prošlosti u turističke svrhe odvija selektivno i nalazi se u binarnom odnosu prema nekom drugom sadržaju. „Baština je prošlost obrađena mitologijom, ideologijom, nacionalizmom, lokalnim ponosom, romantičarskim idejama ili prostim marketingom u robu široke potrošnje“ smatra Schouten (1995: 21), te se razumevanje procesa po kojim se odvija „obeležavanje“ baštine može smatrati važnim delom analize poslovnog okruženja i sastavnom karikom poslovnog lanca svima onima koji su fokusirani na kulturne resurse oslonjene na sistem baštine.

Drugim rečima, sistem označavanja i brisanja karaktera baštine sa određenih resursa funkcioniše kao regulatorni mehanizam na strani ponude. Kako smo videli, ne postoje resursi kojima je karakter baštine inherentan, kojima je broj, obim i količina upisan u kamenu i čija se upotreba mora prilagoditi tom fiksiranom broju. Upravo suprotno – zbog promena na ideološkom spektru, nešto što nikada ranije nije uživalo karakter nasleđa, biće „uzdignuto“ na taj nivo, dok će neki drugi resursi, usled delovanja istih ideoloških okolnosti, izgubiti navedeni karakter. Ova karakteristika resursa baštine može se smatrati veoma važnom

7 Autori kojima je u fokusu kolonijalna baština navode mnoge primere komodifikacije novonastalog sadržaja, poput grobnica Zulu kraljeva u novonastaloj „Kolevci Zulu nacije“ ili Muzeja baštine Aboridžina (Aboriginal Heritage Museum) u Sidneju, Australija. Važno je naglasiti da Aboridžini sve do 1967. godine nisu ulazili u zvanične cenzuse Australije (SBS, 10/3/2014).

8 Američka Ruta 66 proglašena je 1991. godine državnim projektom turizma zasnovanom na baštini (state heritage tourism project) (Listokin *et al.*, 2011: 8).

9 Posebno su interesantni slučajevi zabrana, skidanja iz muzejskih postavki i selektivnog uništenja likovnih radova moderne umetnosti u SSSR i Nacističkoj Nemačkoj.

10 „Sama ideologija koja je pratila ovo mesto i oslikavala se većinom kroz istorijski aspekt i slavnu bitku na Sutjesci je nestala“ ističe direktor NC Sutjeska Zdravko Radović (Novosti 11/9/2008).

pri svim praktičnim stranama upravljanja objektima, procesima i prostorima baštine, naročito ako se prihvati da je „oznaka baštine postala značajno sredstvo za privlačenje turista destinaciji“ (Palmer, 1999: 315).

Ideologija i turistička tražnja

Turistička tražnja je veoma heterogena i pored niza drugih, uključuje i veoma diverzifikovane društveno-psihološke determinante, poput motivacije, imidža, prethodnih iskustava, kulturnih afiniteta, itd. (Bakić, 2005: 57). Podjednako intenzivne sile sistema ideoloških aparata uočavaju se i u okvirima ovih determinanti, a naročito kada je reč o kulturnim resursima baziranim na sistemu baštine. Ideologija nam neminovno omogućava da svet posmatramo kroz kombinaciju sistema predstava, te se moramo zapitati na koji način ove sile deluju na turiste i kako oni posmatraju resurse obeležene kao baštinu.

Moscardo (1996, 2001) smatra da se osnova razumevanja iskustva koje turisti dobijaju pri konzumiranju proizvoda i usluga zasnovanih na baštini nalazi u interakciji samih turista i resursa zasnovanog na baštini. Opisujući koji su to ključni faktori koji određuju karakter i stepen iskustva turista pri konzumiranju takvih resursa, autorka ističe obrazovanje, razumevanje i uživanje, a na prvo mesto postavlja interpretaciju resursa, kao najvažniji i odlučujući faktor. No, takva interpretacija se može odvijati samo u skladu sa individualnim karakteristikama turista (Gruffudd, Herbert & Piccini, 1999), što neminovno upućuje da resursi zasnovani na baštini mogu nositi različita značenja različitim ljudima (Cheung, 1999).

Navedena razmišljanja koja uključuju obrazovanje, poglede na svet, iskustva bazirana na prethodnim stavovima i vrednostima, interpretacije i razumevanja u jasnoj su korelaciji sa predočenom teorijskom osnovom ideologije i elementima koji je konstituišu. Ovakva viđenja i tumačenja resursa zasnovanih na baštini dobili su empirijsku potvrdu u istraživanjima percepcije Zida plača (*Western Wall*) u Jerusalimu i rezultatima koji upućuju da se u percepciji resursa određuje stepen i karakter baštine koji se za taj resurs vezuje.

U ovom istraživanju Poria, Butler i Airey (2003) obavljaju intervju sa 398 posetilaca Zida plača u Jerusalimu i beleže njihovu percepciju resursa i iskustva koje su imali. Rezultati se nalaze na suprotnim stranama – 30% ispitanika nisu prepoznali da resurs nosi bilo kakav karakter baštine, te je stoga nisu u njemu ni prepoznali, dok se 30% izjasnilo da su u resursu snažno prepoznali i doživeli baštinu.

Ovakvi rezultati jasno upućuju da se karakter baštine ne nalazi u samom artefaktu, procesu ili prostoru (jednom rečju resursu zasnovanom na baštini), već isključivo u odnosu između samog resursa i iskustva publike, koje je oblikovano spletom prethodno formiranih elemenata. Važno je ovde istaći da, kako navode autori, oni posetioci u čijoj kulturi Zid plača zauzima značajno mesto, jasno prepoznaju karakter baštine. Na suprotnoj strani, očekivano, nalaze se oni koji ovu lokaciju nemaju u svom pogledu na svet kao prostor pregnantan značenjem, te je stoga nisu posmatrali i doživeli kao baštinu, bez obzira na na to što je sama lokacija deo svetske baštine UNESCO-a još od 1981. godine.

Faktori koje ovi autori uzimaju za presudne pri doživljaju resursa jesu religijske, obrazovne i emocionalne prirode – faktori koji se u velikoj meri poklapaju sa ideološkim

aparatom Altiserove teorije. Razvijajući dalje rezultate ovog istraživanja, autori predlažu (ibid) razdvajanje turista koji konzumiraju resurse zasnovane na baštini u dve grupe: turiste radi baštine (*heritage tourists*) i turiste na mestima baštine (*tourists at heritage places*) i da osnovu turizma zasnovanog na baštini čine turisti radi baštine; ne svi turisti.

Iako je već ukazano da je proces „obeležavanja“ resursa kao baštine ideološki uslovljen i karakterističan za stranu ponude, jasno je da za integralno razumevanje prirode funkcionisanja turizma zasnovanog na baštini to nije dovoljno. Nije dovoljno da određeni artefakt, proces ili prostor postane „obeleşen“ kao baština od strane odgovarajućih eksperta i/ili institucija, već podjednako važan činilac jeste i način na koji posetioci takvih resursa „čitaju“ karakter baštine koji je u isti upisan – da li ga prepoznaju i sa njim se slažu ili ne, odnosno da li su veze između resursa baziranog na baštini i potencijalnih turista ideološki interaktivne i komplementarne. Istovremeno uzdizanje resursa u nasleđe i prepoznavanja tog karaktera resursa dolazi isključivo kada se ovi procesi odvijaju u granicama iste ili slične ideološke formacije. Preduslov za efektivno i efikasno poslovanje u svetu turizma baziranog na baštini jeste navedena kompleksnost i istovremenost.

Kulturno okruženje destinacije je sastavni deo njenog makrookruženja (Popesku, 2011). S tim u vezi, prepoznavanje i razumevanje kompleksnih fenomena upisivanja i čitanja karaktera baštine od suštinske je važnosti i ima jasne praktične posledice po metode upravljanja resursima zasnovanim na baštini i pristupima marketingu ovakvih sadržaja.

3. REZIME

Velika udaljenost vrednosti hegemonih struktura i njihovih ideoloških aparata pružaju nam odgovore na pitanja postavljena na početku ovog razmatranja. Na upite zašto dolazi do fizičkog uništenja i oštećenja objekata koji uživaju karakter baštine, odgovori se nameću u istraživanjima ideoloških bliskosti, odnosno udaljenosti između onih koji bi ovakve objekte sačuvali po svaku cenu¹¹ i onih koji ih uništavaju po svaku cenu¹². Na osnovu iste teorijske matrice mogu se posmatrati i procesi vezani za kreiranje i turističku potrošnju resursa označenih kao baština, procesa koje sa sobom povlače posledice na praktičnom nivou – nivou upravljanja i nivou marketiranja objekata, prostora, procesa ili artefakata obeleženih i prepoznatih kao baština.

Kulturne razlike umnogome utiču na ponašanje potrošača u turizmu, te se potencijalna aplikativna vrednost navedenih teorijskih pogleda prvenstveno prepoznaje u procesima istraživanja i edukacije turističke tražnje. Razumevanje načina na koji ideološki pogledi utiču na turističke motive i navike trebalo bi da predstavljaju sastavni deo delovanja

11 Khaled al-Asaad, osamdesetdvogodišnji arheolog, naučnik i čuvar baštine sirijskog lokaliteta Palmira obezglavljen je tokom avgusta 2015. godine u Palmiri jer nije pristao da otkrije njene detalje snagama ID-e. Ubijen je 7 dana pre uništenja hrama Ba'al Šamem (Guardian, 18/08/2015).

12 Tokom 2001. godine talibanske snage su dinamitom srušile statu buda u Bamjanu, stare blizu 1700 godina. Izjave zvaničnika su pratile uništenje, koje je Mula Omar opravdavao jer su u pitanju „idoli koji su bili bogovi nevernika“, dok je Jamal Kvadrata, tadašnji ministar informisanja izjavio da „ovo nije učinjeno da bi se uvrredila bilo koja religija, ali kada se jednom usposavi islamski poredak, on ne može biti promenjen“ (Washington Post, 20/3/2001). Više o vezi režima Talibana i uništenju bamjanskih buda vidi Bernbeck, 2010.

turističkih destinacija, ali i nacionalnih turističkih asocijacija. Srbija u tom pogledu ne bi trebalo da bude izuzetak. Sve promotivne aktivnosti turističkih agencija, asocijacija i organizacija iz Srbije na međunarodnom tržištu trebalo bi da proističu iz fundiranih istraživanja turističke tražnje, a ta istraživanja svakako treba da uključe ideološke matrice i pruže odgovore na pitanja o tome ko su turisti koji posećuju Srbiju i iz kojih ideoloških, odnosno kulturnih okvira oni nastupaju. Na osnovama takvih istraživanja, koja moraju biti kontinuirana, trebalo bi oformiti turističke proizvode, kako bi na najbolji način korespondirali sa karakteristikama tražnje tržišta na kojem i za koje se nastupa.

Otvorena pitanja za dalji razvoj veza između turizma zasnovanog na baštini i ideologije zasigurno će voditi u pravcu istraživanja globalizirajućih procesa u savremenom svetu u kojem se granice – fizičke i simboličke – rapidno razgrađuju i poništavaju. Jedno od polja razmatranja može biti pitanje o unificirajućem karakteru globalizacije i posledicama rapidnog širenja ideologije koja će zauzimati iste ili slične kombinacije vrednosti i motiva, čineći da sve veći broj turista dolazi iz i odlazi u prostore istih ideoloških okvira. Ukoliko savremeni procesi budu išli u ovom smeru, onda bismo tek mogli da razmatramo postojanje uvećanog i zajedničkog turističkog tržišta zasnovanog na baštini, odnosno globalnog tržišta, u kojem bi mnogo veći procenat turista prepoznavao karakter baštine u resursima koji su tako označeni. Drugim rečima, ukoliko globalizacija poveže još uvek heterogene strane ponude i potražnje turizma zasnovanog na baštini putem unificirajuće ideološke matrice, onda bi tek mogla biti prepoznata globalna (zajednička) baština i razmatrane posledice takvog fenomena.

LITERATURA

- Althusser, L. (1971). *Lenin and philosophy, and other essays*. New York, London: Monthly Review Press.
- Apostolakis, A. (2003). The convergence process in heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30 (4), 795-812.
- Appadurai, A. (1986). *The Social Life of Things*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ashworth, G.J. (2003). Heritage, identity and places: For tourists and host communities. U: Singh, S., Timothy D.J. and Dowling, R.K. (Eds.) *Tourism in Destination Communities* (79-97). Wallingford: CABI.
- Ashworth, G.J., & Larkham, P.J. (1994). *Building New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. London: Routledge
- Bakić, O. (2005). *Marketing u turizmu*. Beograd: Čigoja štampa.
- Bauer, A. (2015). Editorial: The Destruction of Heritage in Syria and Iraq and Its Implications. *International Journal of Cultural Property*, 22 (1), 1-6.
- Bernbeck, R. (2010). Heritage Politics: Learning from Mullah Omar. U: Boytner, R. Dodd, R. S. Parker, P.J. (Eds.) *Controlling the Past, Owning the Future: The Political Uses of Archeology in the Middle East* (27-55). USA: The University of Arizona Press.
- Brodie, N., Doole, J., & Renfrew, C. (2001). *Trade in Illicit Antiquities: The Destruction of the World's Archaeological Heritage*. McDonald Institute monographs. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.
- Burghardt, R., & Kirn, G. (2012). Yugoslav Partisan Memorials: Hybrid Memorial Architecture and Objects of Revolutionary Aesthetics. U: Smith, V. (Ed.) *Between Walls and Windows - Architektur und Ideologie* (pp. 84-91). Oslo, Berlin: Hatje Cantz Verlag.
- Chapman, J. (1994). Destruction of a common heritage: the archaeology of war in Croatia, Bosnia and Hercegovina. *Antiquity*, 68, 120-126.
- Cheung, S.C.H. (1999). The meanings of a heritage trail in Hong Kong. *Annals of Tourism Research*, 26 (3), 570-588.
- Chhabra, D. (2010). *Sustainable Marketing of Cultural and Heritage Tourism*. London – New York: Routledge.
- Đorđević, J. (2009). *Postkultura*. Beograd: Clio.
- Frost, W. (2006). *Cultural Heritage and Tourism in Australia: Concepts and Issues*. Department of Management Working Paper Series: Monash University.
- Garrod, B., & Fyall, A. (2001). Heritage Tourism: A Question of Definition. *Annals of Tourism Research*, 28 (4), 1049-1052.
- Gavrilović, Lj. (2009). Kulturno nasleđe u inostranstvu: granice polja. *Etnoantropološki problemi*, 4 (3), 31-45.
- Gavrilović, Lj. (2010). Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema. *Etnoantropološki problemi*, 5 (2), 41-53.
- Gruffudd, P., Herbert, D., & Piccini, A. (1999). "Good to think": Social Constructions of Celtic Heritage in Wales. *Environment and Planning D: Society and Space*, 17 (6), 705-721.
- Guardian. (2015a). *Isis fighters destroy ancient artefacts at Mosul museum*. Preuzeto 4. septembra 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/26/isis-fighters-destroy-ancient-artefacts-mosul-museum-iraq>
- Guardian. (2015b). *Khaled al-Asaad's enthusiasm for Palmyra was inextinguishable*. Preuzeto 4. septembra 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/aug/19/khaled-al-asaads-enthusiasm-palmyra-inextinguishable>
- Guardian. (2015c). *Islamic State releases images said to show destruction of Palmyra temple* Preuzeto 4. septembra 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/aug/25/islamic-state-images-destruction-palmyra-temple-baalshamin-isis>
- Hall, S. (1981). Notes on Deconstructing the Popular. U R. Samuel (Ed.) *People's History and Socialist Theory* (227-240). London: Routledge & Kegan Paul
- Hall, S. (1985). Signification, Representation, Ideology: Althusser and the Post-Structuralist Debates. *Critical Studies in Mass Communication*. Vol. 2, 91-114. United Kingdom: Taylor & Francis
- Hewison, R. (1987). *The heritage industry: Britain in a climate of decline*. London: Methuen.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (1983). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press
- Holtorf, C. (2006). Can less be more? Heritage in the age of terrorism. *Public Archaeology*, 5 (2), 101-109.
- Howard, P. (2003). *Heritage: management, interpretation, identity*. London: Continuum
- Krivošejev, V. (2014). *Upravljanje baštinom i održivi turizam*. Valjevo: Narodni muzej Valjevo.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lawler, A. (2015). Militants leave trail of destruction at Iraqi sites. *Science*, 347 (6227), 1185-1186. USA: American Association for the Advancement of Science.

- Listokin et al. (2011). *Route 66 Economic Impact Study: Synthesis of Findings*. New Jersey: Rutgers.
- Lowenthal, D. (1998). *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manhart, C. (2001). The Afghan cultural heritage crisis: UNESCO's response to the destruction of statues in Afghanistan. *American journal of archaeology*, 105 (3), 387-388. Boston: Archaeological Institute of America.
- Manojlović Pintar, O. (2005). *Ideološko i političko u spomeničkoj arhitekturi Prvog i Drugog svetskog rata na tlu Srbije*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu.
- Manojlović Pintar, O. (2008). Uprostoravanje ideologije: Spomenici Drugog svetskog rata i kreiranje kolektivnih identiteta. U: I. Graovac (Ed.) *Dijalog povjesničara/istoričara*, 10 (1), 287-307. Zagreb: Friedrich Neumann Stiftung.
- Marcshall, S. (2008). Zulu Heritage between Institutionalized Commemoration and Tourist Attraction. *Visual Anthropology*, 21 (3), 245-265. Abingdon, Oxford: Taylor & Francis.
- Merenik, L. (2010). *Umetnost i vlast: Srpsko slikarstvo 1945-1968*. Beograd: Vujičić kolekcija.
- Meskel, L. (2002). *Archeology under fire*. USA & Canada: Routledge.
- Moscardo, G. (1996). Mindful Visitors: Heritage and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 376-379. Oxford: Pergamon press.
- Moscardo, G. (2001). Cultural and Heritage Tourism: The Great Debates. U: B. Faulkner, G. Moscardo and E. Laws (Ed.) *Tourism in the 21st Century* (pp. 3-17). London: Continuum.
- Novosti. (2008). *Tužni život Doline heroja*. Preuzeto 4. septembra 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:222626-Tuzni-zivot-Doline-heroja>
- O'Keefe, R. (2004). World Cultural Heritage: Obligations To The International Community As A Whole? *International and Comparative Law Quarterly*, 53 (1), 189-209.
- Palmer, C. (1999). Tourism and the Symbols of Identity. *Tourism Management*, 20, 313-321.
- Popadić, M. (2010a). Kulturno nasleđe – Oglad iz filozofije baštine. *Etnološko-antropološke sveske*, 15 (4), 11-22.
- Popadić, M. (2010b). *Patrimonium Sancti Georgii. Sintezis*, 2 (1), 105-120.
- Popesku, J. (2011). *Menadžment turističke destinacije*. Beograd: Univerzitet Singidunum.
- Poria, Y., Butler, R., & Airey, D. (2003). Clarifying Heritage Tourism. *Annals of Tourism Research*, 28 (4), 1049-1052.
- Poria, Y., Butler, R., & Airey, D. (2003). The core of heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30 (1), 238-254.
- Richards, G. (1996). *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford: CABI.
- Riedlmayer, A. J. (2008). The Destruction of Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992-1996: A Post-War Survey of Selected Municipalities. *Forum Bosnae*, 43, 146-173. Sarajevo: Međunarodni forum Bosna.
- UNESCO. (2015). *Director-General of UNESCO Irina Bokova firmly condemns the destruction of Palmyra's ancient temple of Baalshamin, Syria*. Preuzeto 4. septembra 2015. <http://whc.unesco.org/en/news/1339/>
- Washington Post. (2001). *Buddhas' Rubble Marks a Turn for Taliban*. Preuzeto 4. septembra 2015. <http://www.washingtonpost.com/archive/politics/2001/03/20/buddhas-rubble-marks-a-turn-for-taliban/80ee5d4b-e7d1-4955-99b1-717973a60583/>
- Schouten, F.F.J. (1992). Heritage as historical reality. U: Herbert, D.T. (Ed.) *Heritage, tourism and society* (pp. 21-31). New York: Mansell.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Šastel, A. (1988). Pojam baštine. *Pogledi*, 3-4 (18), 709-723. Split: Marksistički centar međuoopćinske konferencije SKH za Dalmaciju.
- Todorova, M. (2006). *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Timothy, D.J., & Boyd, S.W. (2003). *Heritage Tourism*. Harlow: Prentice Hall.
- Timothy, D.J., & Boyd, S.W. (2006). Heritage Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives. *Journal of Heritage Tourism*, 1 (1), 1-16.
- Walsh, K. (1992). *The Representation of the Past. Museums and heritage in the post-modern world*. London: Routledge.
- Williams, R. (1958). *Culture and Society*. London: Chatto & Windus.
- Žižek, S. (2012) *Mapping Ideology*. London: Verso.

HERITAGE-BASED TOURISM: IDEOLOGICAL PROCESSES AND IMPLICATIONS

Abstract:

Heritage-based tourism is one of the most significant types of tourism, a phenomenon that involves complex financial and cultural parameters. Taking the multifaceted notion of heritage and its links with the past as a starting point, the paper aims to examine the mechanisms of creation and disappearance of heritage through theoretical postulates of ideology and ideological apparatus of Louis Althusser. By defining heritage as a dynamic process rather than a finite set of artifacts, spaces and rituals, the paper advocates polymorphic nature of heritage and critically examines the views on finiteness of heritage-based tourism resources. The current empirical research data on heritage resources' perception are taken into account while assessing the given theoretical framework, and its consequences on both the supply side and the demand side of tourism.

Key words:

ideology,
heritage,
tourism,
supply/demand.